

«ставши калікою, Кліфорд багато в чому втратив минулу самовпевненість і гордовитість. Його справжню натуру видавав м'який голос, що коливався і тремтів, та очі – які водночас здавались то зухвалими і переляканими, то впевненими і сумнівними. Часто він поведився зухвало, зарозуміло, то знову тримався скромно і нерішуче, мало не боязко» [4, с. 54].

Поранення Кліфорда, яке позбавило його мужності, було символом, який пустив глибокі корені в післявоєнній літературі. У ній сплелися воедино і відчуття непоправності катастрофи минулої війни, від якої не гояться рани, нанесені людству безумством мілітаристської сутички, і тема безпліддя, і думка про параліч, що скув не лише тіло, але і душу людини «втраченого покоління». Але образ людини, прикованої до інвалідної коляски, наводить Лоуренса на думку про тотальну атрофію почуттів в епоху «механічної» цивілізації. Параліч Кліфорда – це і результат поранення, і крайня форма прояву тієї недуги, яка почала ще до війни сковувати рухи лоуренівських героїв.

Щодо дружини Кліфорда, то Лоуренс характеризує її як «рожевошока, квітуча молода жінка з м'яким каштановим волоссям, міцним тілом і повільними рухами, які приховували енергійну натуру. У неї були великі, злегка здивовані очі, говорила вона тихо і ніжним голосом. Зовні вона нагадувала сільську дівчину. Але зовнішність оманлива». Та життя Констанції Чатерлей, чиє зовні щасливе та влаштоване позбавлене внутрішнього тепла, справжнього кохання, а тому і сенсу [4, с. 78]. Штучним стосункам Констанції з чоловіком, немає місця «теплоті і задушевності, лише холодна, обачлива і вихована розсудливість» [4, с. 80], цим стосункам протиставлений романтичний, відверто чуттєвий зв'язок з Олівером Мелорзом.

Логіка художніх образів виявляє замість гармонійної «веселки» протилежних начал, що так гаряче відстоюється Лоуренсом – мислителем, стійке уявлення їх неординарності. Прагнучи до примирення протилежностей, Лоуренс одночасно з цим абсолютизує їх антагоністичність. Саме в цьому і полягає головний парадокс образу людини в творчості Лоуренса.

Список використаних джерел:

1. Влодавская И.А. Два портрета художника в юности: Опыт сопоставительного анализа «Сыновей и любовников» Д.Г. Лоуренса и «Портрет художника в юности»: Д.Джойса // Проблемы метода и поэтики в зарубежной литературе XIX – XX веков. – Пермь, 1987. – С. 49-58.
2. Душина Е.В. Визуальность в литературе XIX – начала XX веков / Е.В. Душина // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Т. 10, вып. – С. 452-457.
3. Лоуренс Д.Г. Запах хризантем: [сборник; пер. с англ.] / Дэвид Герберт Лоуренс. – М.: АСТ: Астрель Полиграфиздат, 2010. – 284 с.
4. Лоуренс Д.Г. Коханець леді Чаттерлі: роман / Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України; пер. Радієнко Д.О. – Х.: Фоліо, 2005. – 382 с.
5. Лоуренс Д.Г. Жінчини в любові: Роман / Пер. с англ. Е.П. Калтуковой. – СПб.:Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. – 640 с.
6. Михальская Н.П. Лоуренс Д.Г. // Зарубежные писатели. Библиографический словарь. В 2 частях. Ч.1. А – Л / Под ред. Н.П. Михальской. – М.: Просвещение; Учеб. Лит., 1997. – 476 с.
7. Lawrence D.H. Sons and Lovers: A Selection of Critical Essays. – L., 1969. – 358 p.

Summary

The article deals with the characterization of main heroes in D.H. Lawrence's novels, with the help of such method as visualization. In the system of literary and artistic works visuality is present at all levels. First of all, it is updated in the details of the subject-figurative depiction. The most obvious visuality has shown in portraits, landscapes, interiors. The visuality allows precisely describe the main characters of works. Careful attention to portraits characters based on the general laws according to which the internal mental states of people are reflected in facial expressions, pantomimes, the dynamics of speech, breathing, which helps in the process of communicating a deeper understanding of the inner world of each other.

Key words: main hero, visualization, a portrait, a character, detail.

УДК 82.0: 801.7.003

В.П. Мацько

ВІРШ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «МОЛИТВА»: ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ ТЕМИ

У статті проаналізовано молитовні вірші Тараса Шевченка, написані у травні 1860 року, що складають своєрідний тритиш. Розгортання теми добра і зла через жанрову модель ліричної молитви прочитується не лише завдяки звертанням ліричного героя до Всевишнього, а й взаємодії із читачем. Центральне місце належить стилістичній фігурі – градації, у поступовому пониженні (антиклімаксу) засобів художньої виразності задля художнього зображення емоційно-сислової значимості.

Ключові слова: жанр, молитва, строфа, тема, Тарас Шевченко, градація.

Постановка проблеми. У Шевченкових поезіях, створених після повернення із заслання, звучать біблійні мотиви. Кобзар звертається до переспівів зі Святого Письма, зокрема до біблійної історії, наслідування біблійних пророцтв: «Молитва», «Подражаніє 11 псалму», «Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19», «Оси глава XIV подражаніє». Одначе, автор й в інших художніх текстах моделює «молитовні ситуації», зокрема в поемі «Марія», «Єретик», «Кавказ», «Гайдамаки», «Сон», «Неофіти» тощо. Тому слушною є думка професора Ірини Даниленко, що «в українській поезії нового часу саме Т.Г.Шевченко значно розширив продуктивні можливості жанрової форми молитви, наслідуючи традицію Г.Сковороди» [1, с. 16]. Релігійної тематики Т.Шевченка також торкалися І.Дзюба, В.Бородін, П.Антушевич, Л.Мацько [2-5], але в жодній з цих праць не розкрито специфіку створення поезії «Молитва», що становить своєрідний інваріантний триптих. Мета статті полягає в тому, щоб на прикладі молитовного жанру розкрити авторське версіювання дихотомії добра і зла, котре увиразнюється в художній структурі ліричного «триптиху» Тараса Шевченка.

Слова з «Молитви» Тараса Шевченка «Мені ж, мій Боже, на землі подай любов, сердечний рай! І більш нічого не давай!» [6, с. 632] справді є зверненням до надприродної Надлюдини, яка «знає» всі наші біди і готова вирішити земні проблеми. В «Молитві» прочитується не лише звертання, а й взаємодія із читачем, інтонаційний лад. Шевченкова лірична молитва – це прохання, аби Всевишній заступився за скривджених, відвернув од них зло. Протягом кількох днів автор створив три молитви: усі написано в Санкт-Петербурзі, першу – 24 травня, другу – 25 травня, а третю – 27 травня 1860 року. Чи можемо ми назвати три молитви Т.Шевченка циклом? Якщо уважніше придивитися, то помітимо, що письменник створив три варіанти молитви, тяжіючи до усвідомлення себе частиною знедоленого, безправного народу. Бо хоча й він був викуплений з кріпацтва, але уся його родина, як і більшість українців, залишалися покріпаченими. Тож його боліло серце за наругу над людьми. Не знаходячи підтримки в «обкрадених», поет звертається до Бога. Через ліричний жанр молитви поет кидє світло «незрячим», вказуючи шлях до пробудження свідомості через алюзію, іронічне різке протиставлення. Перша молитва: «Царям, весвітнім шинкарям / І дукачі, і таляри, / І пута кутії пошли» (с. 632). Якщо в другому рядку читаємо прохання подати багатіям добро, то в третьому – пута кутії, виражені епітетом з негативним відтінком.

У другій строфі письменник змінює реєстри, вимолюючи для бідних "на сій окраденій землі" послати Божу силу для перемоги над злом. У третій строфі виразно відчувається авторська присутність через ліричного героя, який риторично просить: «Мені ж, мій Боже, на землі / Подай любов, сердечний рай! / І більш нічого не давай!» (с.632). Кульмінація припадає на кінцівку, динамічно виражену наказовим способом «не давай», що антитезно підсилює розгортання теми в зав'язці: себто, якщо визискувачам чужої праці автор просить подати їм дукачі і теляри, то собі вимолює любов до ближнього, сердечний рай. Отже, при розгортанні теми езотеричною для читача залишається проблема дихотомії добра і зла. Останню автор передає через іронічний підтекст і прагне побороти силою любові, що постає в одній із десяти біблійних заповідей: «Люби свого ближнього твого, як самого себе».

Молитовно звертаючись до Бога, Тарас Шевченко, вихований на християнській традиції, пам'ятав і третю біблійну заповідь «Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно». Перебувши ніч, автор «Молитви» знову повертається до неї, створює другий варіант, в якому розгортання теми з езотеричного підтексту переходить в реалістичну картину, відкритий зміст. Зникає алюзія, іронічна форма. Чотири трирядкові строфи увиразнюють внутрішній світ ліричного героя, який відкрито просить всемогутню Надлюдину: «Царів, кровавих шинкарів / У пута кутії окуй, / В склепу глибокім замуруй», а на окраденій землі трудящим людям «свою ти силу ниспошли» (с. 633). Відтак змінюється гостра риторика, тематично переважає лірична медитативність. Поет ніби радиться з читачем, запитуючи: «А чистим серцем?». Для простих людей він просить в Господа поставити «ангели свої / Щоб чистоту їх соблюли». Перегуком з першою молитвою є остання строфа, коли автор звертається: «Мені ж, о Господи, подай / Любити правду на землі / І друга щирого пошли!» (с. 633). Отже інваріативність останньої строфи видозмінена щодо першої молитви. Якщо вчора він просив «сердечного раю», то сьогодні (25 травня 1860 року) Шевченко просить не лише правду, а й послати йому «щирого друга», кохану людину, що нею був обділений.

Автор молитви прагне жити за Христовим заповітом. Шевченкознавець Василь Бородін під правдою дешифрує Христове вчення: «Бо оця Правда у Шевченка є синонімом, так би мовити, Христового вчення чи суті християнства» [3, с. 47]. Одначе, дотримуючись біблійних приписів, Шевченко розгортає тему довкола збірного образу – простого народу, якого зображено синонімами: у першій «Молитві» «робочим головам, рукам», у другій – «трудящим людям», «чистих серцем», у третій – «доброзичущим рукам», «чистих серцем». М.Добролюбов, рецензуючи «Кобзар», що вийшов 1860 року в Санкт-Петербурзі коштом Платона Симиренка, ще за життя Шевченка стверджував: «Він – поет цілком народний... Він вийшов з народу, жив з народом, і не тільки думкою, а й обставинами життя був з ним міцно і кровно зв'язаний» [7, с. 125]. Тарас Шевченко неодноразово звертається до теми дихотомії добра і зла, осуджуючи «лукавих, лютих, нечестивих» у творі «Псалми Давидові» їм протиставляє поведінку «блаженного мужа», який «на лукаву Не вступає раду. І не стане на путь злого, Із лютим не сяде.(...) Діла добрих обновляться, Діла злих загинуть» [8, с. 401-402]. Тому слушною є з цього приводу думка І.Дзюби, що «людинолюбну суть християнства спотворено, тому що церква стала засобом духовної та фізичної влади» [2, с. 52-53]. Церква лише умиротворювала віруючих, з амвону закликала до смиренності, сподіваючись на прийдешнє покарання Богом кривдників простолюду.

Саме над цим замислився й Шевченко, який через два дні, 27 травня 1860 року, творить третій варіант молитви, бо ж, за його версією, хіба можна бажати своєму ворогові зла, лаяти, вимолювати для нього кару. Ворог

за пазухою тримає камінь, а ти подай йому хліба. Виходить, не дотримався Божої заповіді у двох перших молитвах. Очевидно, подібні думки наштовхнули поета до створення третього варіанту. Шевченко пом'якшує «звернення»: «Злонаčinaюющих спина, У пута кутії не куй / В склепи глибокі не муруй» – таку зав'язку має остання молитва. Причому третя строфа уподібнена до аналогічної в другій «Молитві» із заміненою службовою частиною мови: замість сполучника мети «щоб» автор застосував єднальний сполучник «і». А отже, розгортання теми набуває іншого змісту, для «чистих серцем... постави ангели свої / І чистоту їх соблюди» (с. 633). Зазнала інваріантної смислової рефлексії й четверта строфа третьої молитви. Якщо у першому та другому вірші автор (ліричний герой) особисто звертається до Господа, вживаючи особовий займенник «мені», то в четвертій строфі третього вірша змінює на присвійний займенник множини «нам»: «А всім нам вкупі на землі / Єдинодумліе подай / І братолюбіе пошли». Речення, на відміну від двох попередніх, хоч і не окличне, але не втратило спонукальної дії. У першій строфі зникли й лексеми «царі», «шинкарі», яких замінено на евфемічний прикметник «злонаčinaюющих», додалася заперечна частка «не», що стоїть перед присудком. У такий спосіб Тарас Шевченко не лише пом'якшив своє прохання, а й привів її у відповідність до Христових заповітів.

Дослідник П. Антушевич вважає, що «сама художня форма псалмів і молитви давала можливість Шевченкові широко висловити свої почуття болю за знедоленість народу і разом з тим незгасну віру і надію, що доля ця зміниться на кращу, і тоді збудеться заповітна мрія поета про «рай тихий» у його рідному краю» [9, с. 153-157]. Аналізований нами Шевченків молитовний триптих є інтонаційно-смисловою градацією, що служить функцією задля звернення уваги реципієнта до зображеного, надання йому яскравості й рельєфності. Послідовне розташування слів, строф із спадаючим значенням посилює емоційність «триптиху». Водночас градація уможливила художньо відтворити події, переживання ліричного героя в розвитку. При цьому виділити спадну градацію допомагає не лише відповідна інтонація, а й лексичний рівень аналізованих нами трьох віршів, організована поетична мова. В молитві Шевченко виражає сокровенні мрії та бажання, тому не випадково в третьому варіанті вірша найзаповітніше збігається із основоположною лінією Ісуса Христа.

Означена градація моделює й емоційний стан поета, який, скажімо, у поезії «Юродивий» іронічно називає Бога «всевидящее око», а в «Молитві» – «мій Боже». Такий емоційний стан американський психолог Карл Роджерс називає унікальною рисою творчої особистості з її «чутливою відкритістю світові, вірою у свою здатність формувати власні стосунки зі світом» [10, с. 239]. Справді, аналізованим молитвам, які тематично об'єднані тим, що моделюють авторське розв'язання проблеми «добро-зло» з допомогою ірраціональної світоглядної концепції, притаманний емотивний тонус, котрий певною мірою декодує й психологію поета.

Отже, виходячи з вищевикладеного, приходимо до висновку, що молитовний «триптих» Шевченка створено після заслання. Гіперболізована ідеалізація надприродної Надлюдина зреалізована авторською уявою у формі поетичного звернення, як спроба примирити внутрішній спротив душі із зовнішнім незатишним світом. Останній існує на одвічному антонімічному просторі добра і зла. Автор «Молитви» шукав шляхи поборення зла через переосмислення власного «Я». Побудувавши світ у собі, він виходить на простір «Не-Я». Такий простір існує поза егоцентричним світом, він є нецікавим, зовнішнім, відчуженим, негативним, не має самотності. Якщо ж підходити до розв'язання проблеми з раціональної концепції зображення людини і світу, то помітимо, що автор для удосконалення «Не-Я» звертається до Бога. Молитовний жанр в структурі ліричного «триптиху» Тараса Шевченка виступає у формі Іншого світу, позаземного, світу християнського буття. Можемо стверджувати, що вірш освітлює позачасовий контекст. У молитві ліричний герой найбільш повно виражає свої переживання, співвідносить свою волю, бажання, мрії з Божою волею. Тобто, внутрішній світ Шевченкового ліричного героя змодельовано ідеалом-фікцією, реалізацію якого в реальному житті позаземна істота, створена уявою, фантазією мислячої людини, здійснити не може. Відтак мрія для ліричного героя так і залишилася мрією, який, помолвившись, висповідавшись, задовольнив у такий спосіб власний егоцентричний світ.

Список використаної літератури

1. Даниленко Ірина. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка / Ірина Даниленко // Слово і час. – 2006. – № 6. – С. 15–20.
2. Дзюба Іван. Бог, релігія, церква в житті і творчості Шевченка / Іван Дзюба // Сучасність. – 2004. – № 7-8. – С. 52–68.
3. Бородін В. Дивитись як на Християнина / Василь Бородін // Віталій Мацько. Шевченко у серці моїм. – Хмельницький: Поділля, 1996. – 64 с.
4. Антушевич, П.Я. Підгрунття духовних рис творчості Тараса Шевченка [Текст] / П.Я. Антушевич // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2008. – № 1. – С. 153-157.
5. Мацько Л. «Знаць от Бога і голос той, і ті слова...» / Любова Мацько. // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 2-7.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар / Передм. Павла Мовчана / Тарас Шевченко. – К.: Видавничий центр "Прогрес", 2004. – 688 с.
7. Добролюбов М.О. "Кобзар" Тараса Шевченка / М.О.Добролюбов // Хрестоматія критичних матеріалів про нову українську літературу: Том перший [упорядкував С.М.Шаховський]. – К.-Харків: Державне учб.-педагог. в-во "Радянська школа", 1947. – 248 с.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / Тарас Шевченко. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 960 с.
9. Антушевич П.Я. Підгрунття духовних рис творчості Тараса Шевченка [Текст] / П.Я. Антушевич // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2008. – № 1. – С. 153-157.
10. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека [Перевод с английского М. М. Исениной] / Карл Р. Роджерс. – М.: "Прогресс универс", 1994. – 480 с.

Vitalii Matsko. TARAS SHEVCHENKO'S POEM «PRAYER»: PECULIARITIES OF THEME REVEALING

On May 25-27 Taras Shevchenko created three variants of poems under one title «Prayer», which haven't become yet steady achievement of poetics, which were beyond the scientific reflexion of researchers. The article tells that the prayerful triptych was created by the author in Petersburg, after his coming back from the exile. Invariance (irremovability) is expressed in the title of the work and the motives, although this term provides for the degree and the criteria of communion of the studied works. Difference is in multi-vector of reading some words and word-combinations, which, in the artistic system of the further reading of the work by the recipient (reader), belong to the falling down emotional gradation. So the rhetoric changes, lyric meditation predominates thematically. The poet as if advises with the reader, asking «And with the pure heart?» The under-space of the vector space transforms into the fiction text according to the poet's artistic imagination.

By the example of prayerful genre, the author's versioning of dichotomy of good and evil has been explained in the article. It is made more expressive in the artistic structure of the lyric triptych of Taras Shevchenko. In the first poem invective strategy can be read. Perhaps, when addressing to the God, Taras Shevchenko, being educated in Christian tradition, has remembered the third bible commandment »You shall not take the name of the Lord your God in vain, for the Lord will not hold him guiltless who takes his name in vain.« So, on May, 26, 1860 the author of «Prayer» comes back again and creates the second variant, in which reveling of the topic from esoteric implication transforms into realistic picture, open content. Invective, allusion, ironic form disappear. Four three-line strophes make the inner world of the lyric character more expressive. In the third variant of prayer Shevchenko softens emotional tonality. So, prayerful genre in the structure of lyric «triptych» of Taras Shevchenko is in the form of Other World, nonearthly world of Christian being. We can affirm that the poem elucidates out of time context. In the prayer lyric character most fully expresses his feelings, compares, correlates his will, his wishes, dreams with the God's will. That is, inner world of Shevchenko's lyric «I» has been modeled as ideal-fiction, which realization in the real world can't be done by the nonearthly creature, which is created by the imagination, fantasy of thinking person.

УДК 821.161.2 (Богацький)

Я.В. Нагорний

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЖИТТІ І ФОРМУВАННІ ПРОГРЕСИВНОЇ СВІДОМОСТІ ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

У статті оприявлено світоглядну позицію еміграційного письменника Павла Богацького. Доведено, що громадянські й життєві орієнтири він формував під впливом поезій Тараса Шевченка, який його "супроводжував" все життя: на еміграції визначився як дослідник творчості Тараса Шевченка, упорядник його бібліографії, віршів, автор низки шевченкознавчих праць. Так, упродовж 1923–1929 рр. П.Богацький публікував щорічні бібліографічні огляди праць із шевченкознавства, написав літературознавчі розвідки "Нові літературні прямуння", «Кобзар» Т.Шевченка за сто років" (1942) тощо. За активну працю в ділянці шевченкознавства П.Богацького поіменовано honoris causa – почесним професором Українського соціологічного інституту в Празі.

Ключові слова: *світогляд, шевченкознавство, Павло Богацький, Тарас Шевченко, ідіостиль, національна самоідентифікація.*

Постановка проблеми. Сучасна наука про українську літературу неповна без комплексного вивчення творчості письменників, які мешкали поза межами нашої держави. До таких належить Павло Олександрович Богацький (1883–1962), прозаїк, літературознавець, редактор журналу «Українська хата» (1909–1914), учасник Зимового походу, секретар і почесний доктор Українського соціологічного інституту (Прага), дійсний член історично-філологічного товариства в Празі, Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка у Львові. Тим більше суцільною мовчанкою оповито формування національної свідомості українського письменника, який морально-етичні норми звиряв за життєвою позицією Т.Шевченка, М.Драгоманова, І.Франка, намагався в усьому бути схожим на них. Відомо, що свідомість – це вища форма відображення дійсності, властива людям і пов'язана з їхньою психікою, мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачування результатів останньої.

Огляд першоджерел вказує на те, що комплексне дослідження життя і творчості еміграційного прозаїка відсутнє, хіба що маємо кілька публікацій енциклопедичного характеру, авторами яких є В.Просалова, М.Комариця, В.Мацько, Ф.Погребенник, але й вони жодним чином не торкаються заявленої проблеми. Відтак ствердно можна сказати, що у сучасній філологічній науці творчість П.Богацького-літературознавця, прозаїка, критика і публіциста обійдена увагою дослідників.

Насамперед зацентруємо, що в П.Богацького інтерес до творчості Т.Шевченка зродився під впливом національно-визвольної ідеї, яка поширювалась серед прогресивної молоді на початку ХХ століття, а також творчої співпраці з М.Шаповалом. Водночас П.Богацький-шевченкознавець мав на кого орієнтуватись, – це І.Франко, М.Драгоманов, В.Дорошенко, С.Єфремов, Д.Антонович, В.Щурат, П.Зайцев, О.Новицький, С.Балей, які по-науковому трактували творчість Кобзаря, виводили його образ у річищі поступу національної культури й філо-